

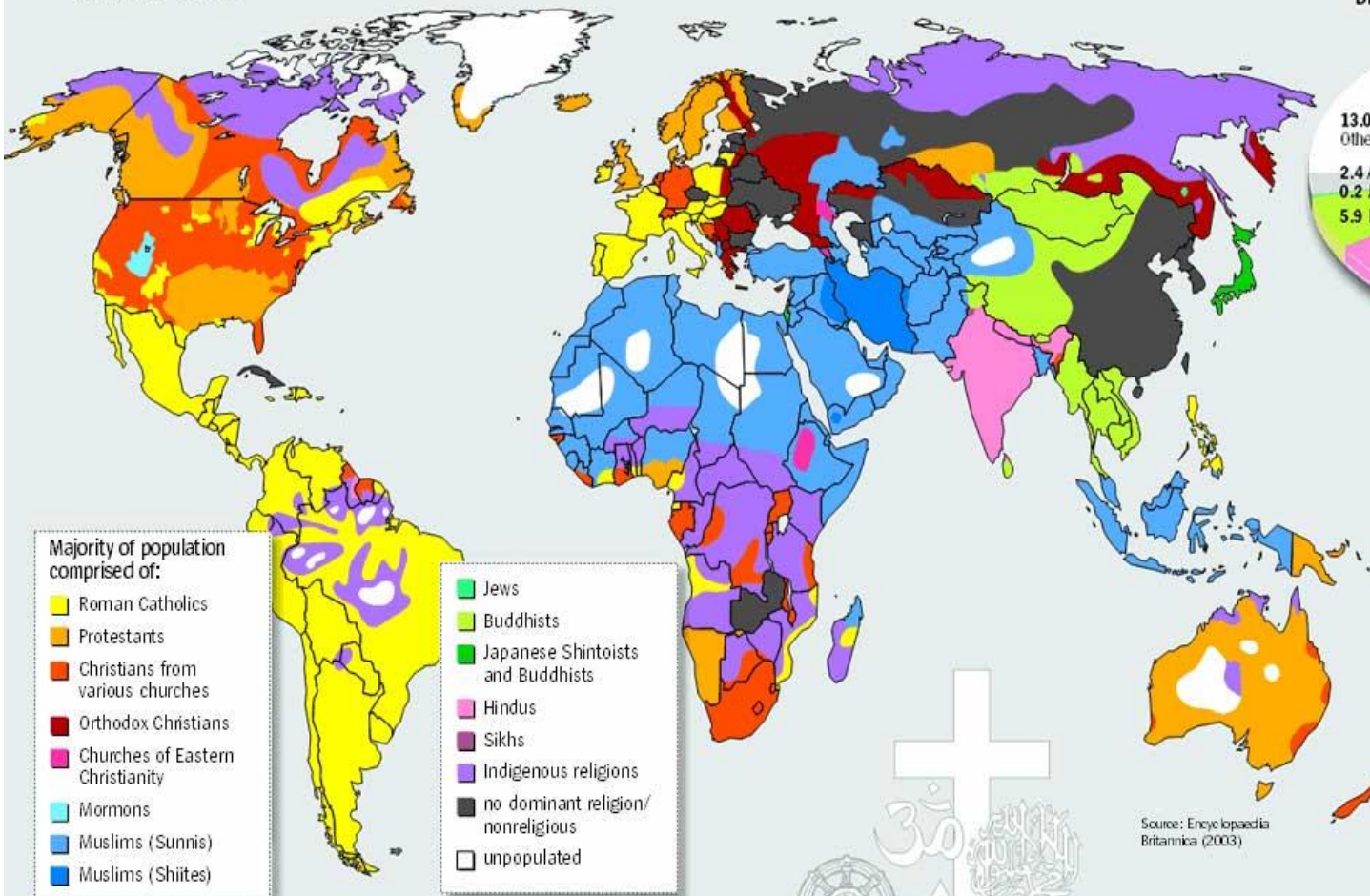

NÁBOŽENSTVÍ a POLITIKA na BLÍZKÉM VÝCHODĚ

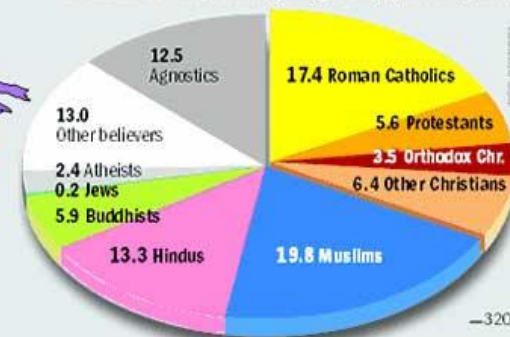
Marek Čejka

Geografie světových náboženství

ATLAS OF FAITHS

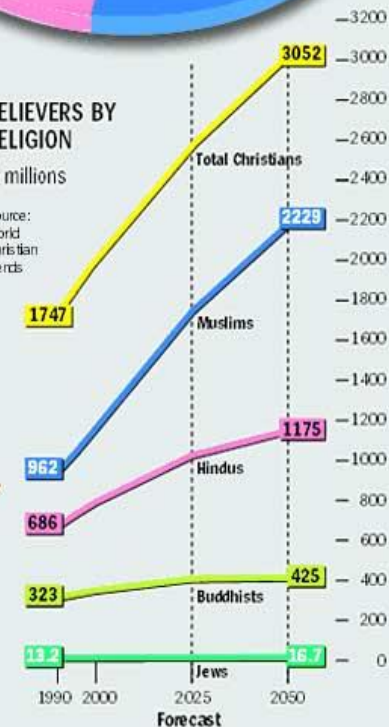

BELIEVERS as percentage of global population (2002)

BELIEVERS BY RELIGION in millions

Source: World Christian Trends

Source: Encyclopaedia Britannica (2003)

Současná role náboženství v politice 1.

- Pro kontext: Odlišná pozice náboženství na **Západě** a ve zbytku světa – západní svět prošel **osvícenstvím**, prudkou **modernizací** a **sekularizací**, přeměna společnosti tradiční na moderní (věda, racionalita...) a odsunutí náboženství hlavně do soukromé sféry každého jednotlivce – „**odkouzlení světa**“ (Max Weber)
- Náboženství však ani v době po osvícenství veřejnou sféru nikdy neopustilo:
 - viz např. vzestup křesťansko-demokratických a lidových stran – politický katolicismus, protestantismus
 - na Blízkém východě islamismus v různých variantách
 - náboženský sionismus v Izraeli
 - politizovaný hinduismus, buddhismus atd.

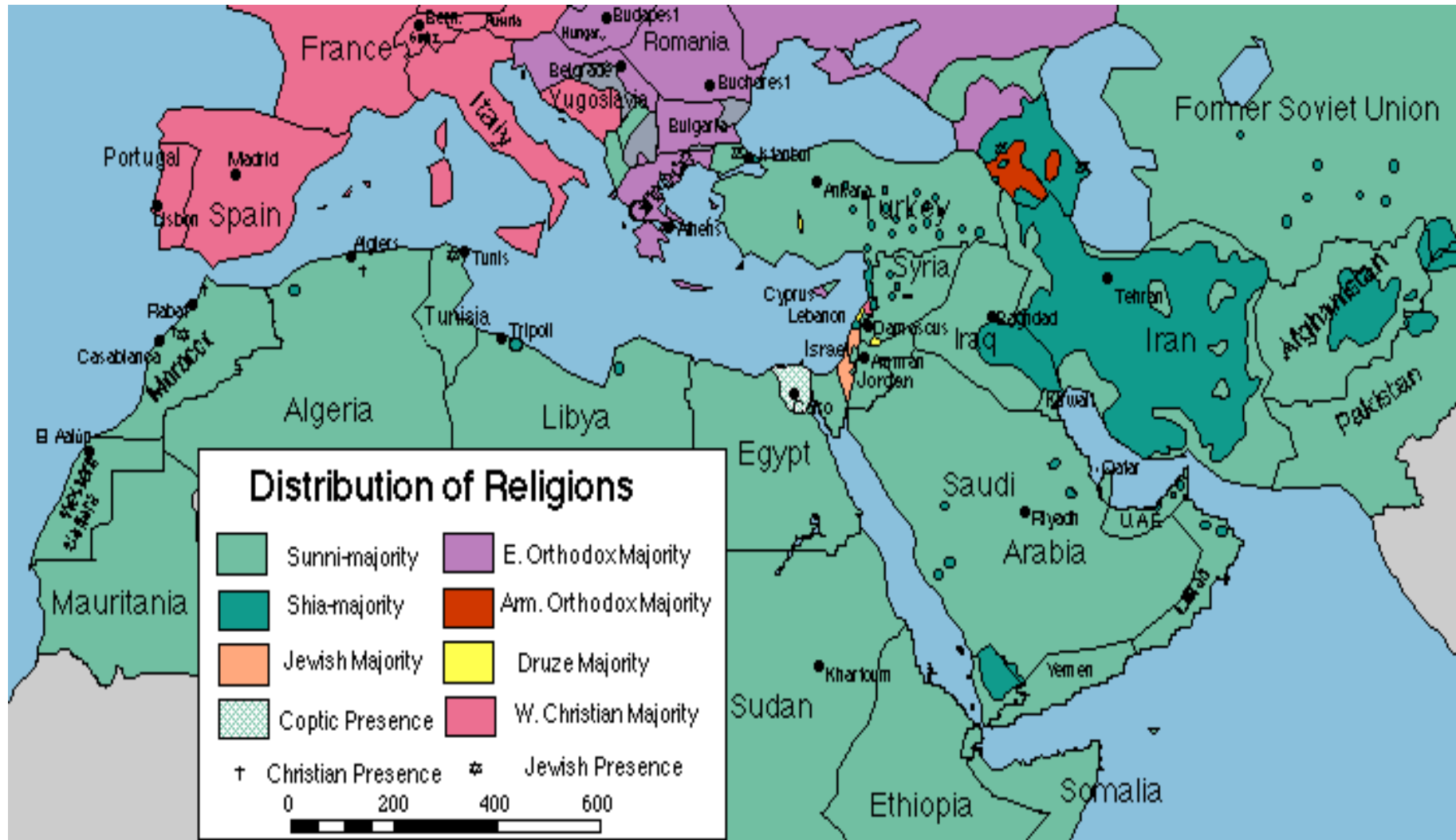
Max Weber (1864-1920)

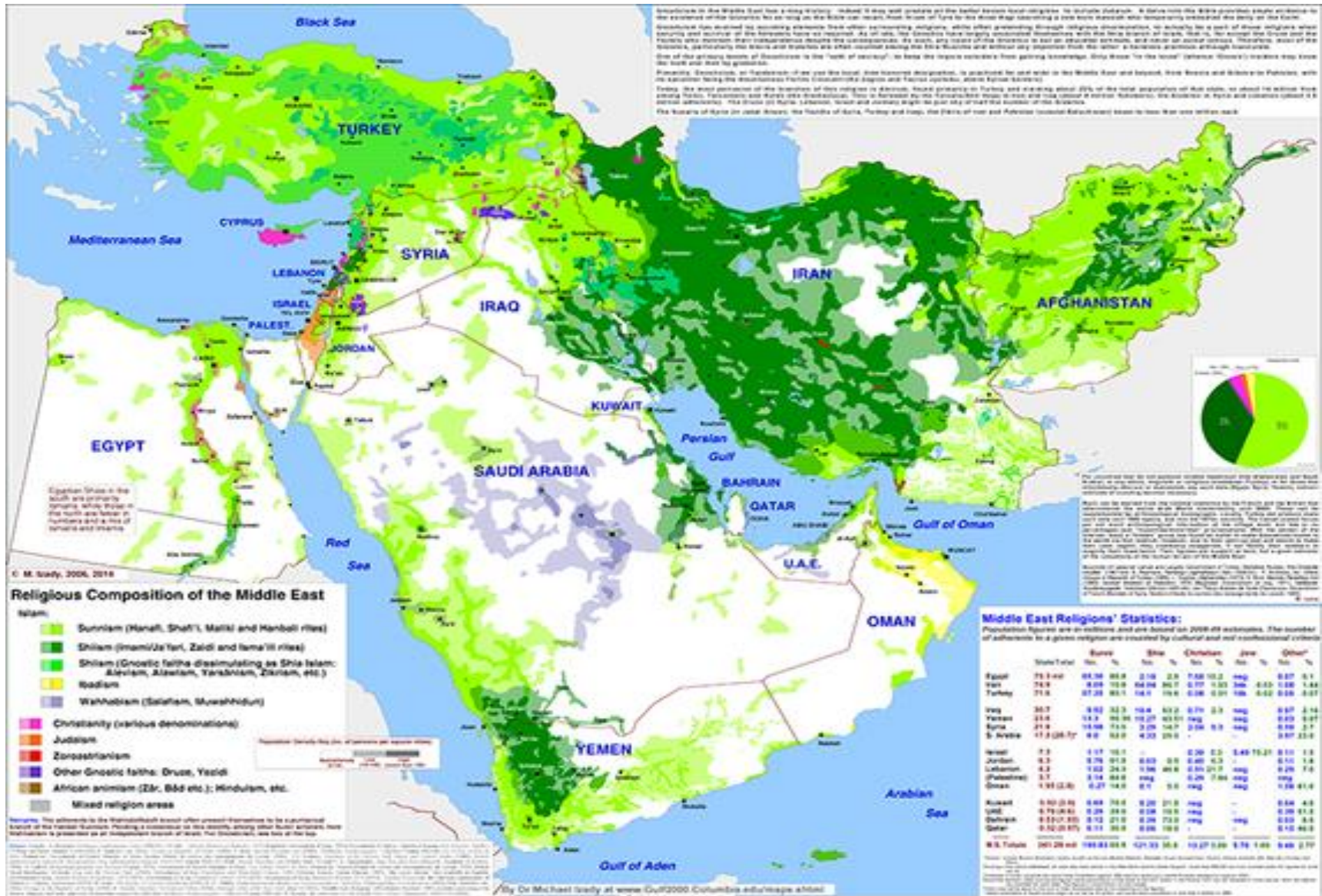
Současná role náboženství v politice 2.

- V koloniích Západu a na dekolonizovaných územích je podobný vývoj jako v Evropě daleko méně jednoznačný a role náboženství tam často zůstává výraznější a tradičnější (islámské země, Indie, JV Asie, Lat. Amerika)
- Obecně je i dnes role náboženství nejen na Bl. východě, ale často i na Západě, vnímána jako něco přirozeného, pozitivního a jako výraz osobní identity, součásti tradice, případně národní identity, atd.
 - někdy může jít i o **náboženský revival** (mainstreamovější formy náboženství), jinde až o **neo-fundamentalismus** (okrajovější, někdy inklinující k politickému radikalismu)

Geografie náboženství Blízkého východu

Náboženství Blízkého východu

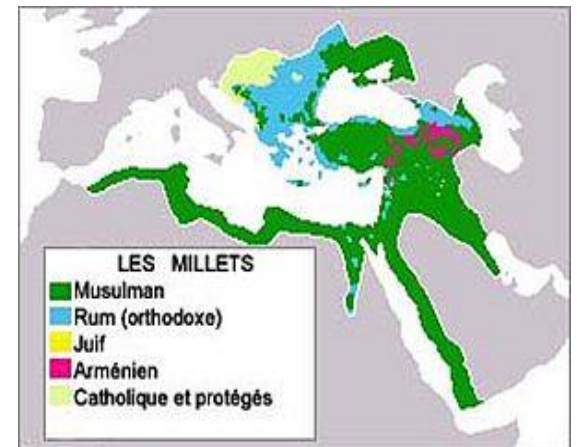
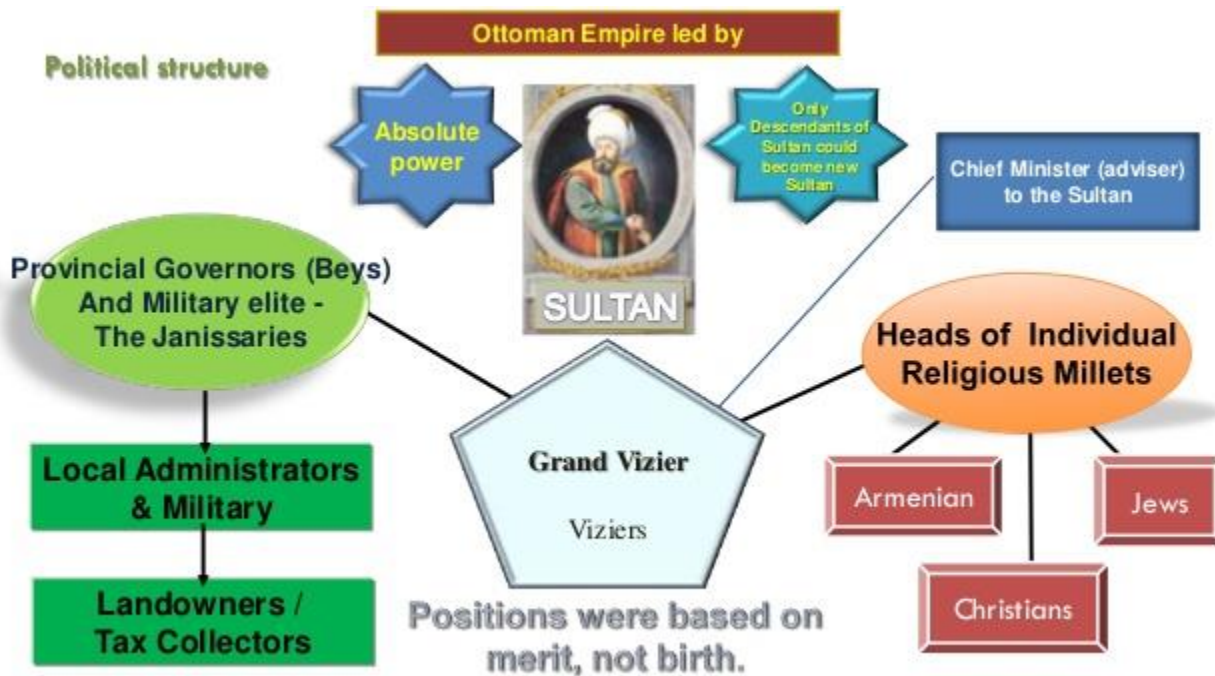
Náboženství a konfliktní linie ve společnosti

- ❑ V tradičnějších společnostech konfliktní linie
 - sekularismus vs. religiozita
- ❑ Příklady konfliktních linií uvnitř náboženství
 - **Islám**
 - sunnité vs. šíité
 - salafisté vs. islamisté
 - **Křesťanství**
 - katolíci vs. protestanté
 - **Judaismus**
 - ortodoxní judaismus vs. liberální judaismus
 - sionismus vs. antisionismus

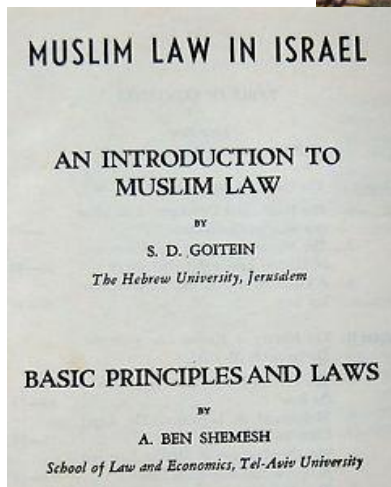
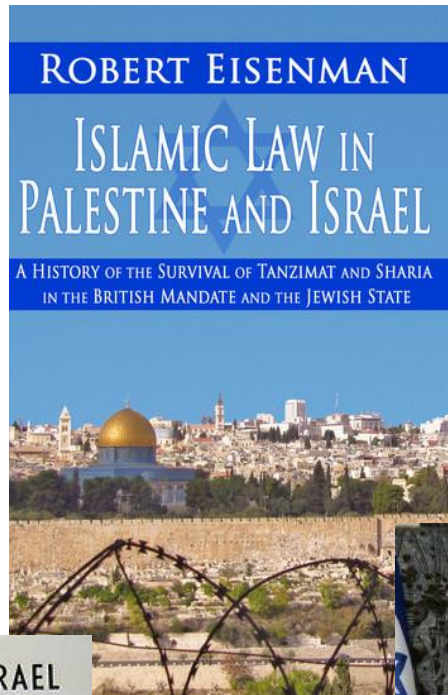
Orientální netolerance?

- V kontextu doby vykazuje v průběhu historie islámský Blízký východ často vyšší náboženskou toleranci než předosvícenská křesťanská Evropa – proč?
 - Specifika histor. vývoje muslimského a křesťanského světa: rychlejší expanze chalífátu, více menšin a pragmatismus v přístupu k menšinám (např. daňový), zákaz nucených konverzí a další teologické přístupy (např. vůči židům)...
 - Pozice islámu vůči nemuslimům (hlavně křesťanům a židům) i vnitřním schizmatům lze z dlouhodobého hlediska tak považovat tolerantnější než pozice nekřesťanských či menšinově křesťanských komunit v Evropě
 - Řada příkladů – situace v Andalusii, útěk španělských židů do Maghrebu a Osmanské říše, nižší úroveň antisemitismu i vnitro-náboženských konfliktů islámského světa...
- **Zatímco v muslimském světě je směřována otázka tolerance hlavně k nemuslimským menšinám – v křesťanství je více vnitronáboženská**
- Ve slábnoucí Osmanské říši se stupňoval útlak politický (zaměřený hlavně skrze osvícenskou ideologii otomanismu vůči nacionalismům menšin), ale nikoliv náboženský – systém *milletů* (náb. autonomie menšin v pozdní Osmanské říši)

Řada oblastí Blízkého východu nese stále dědictví některých státoprávních aspektů Osmanské říše

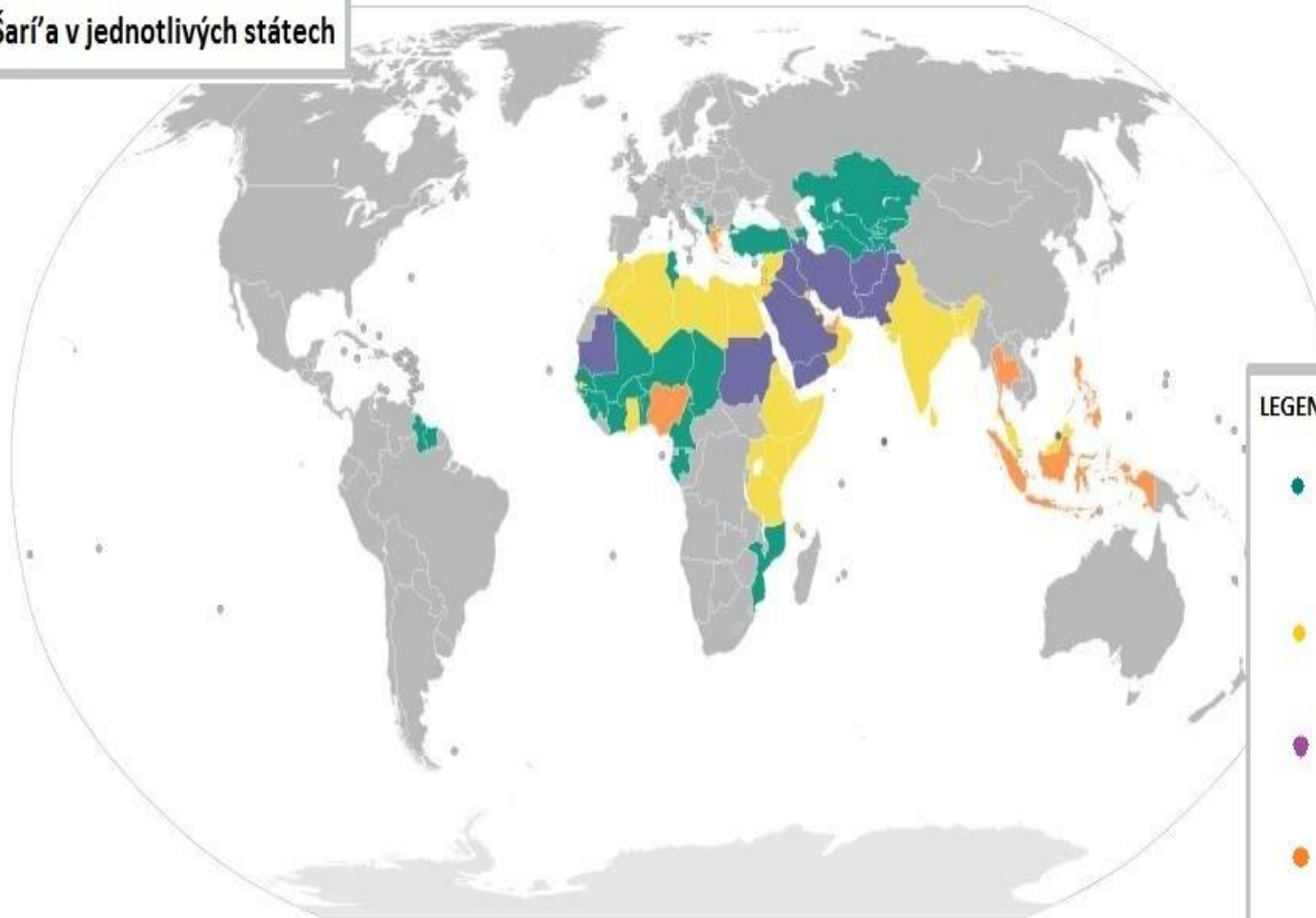

Příklad dědictví systému milletů: Šariatské soudy v Izraeli

Dědictví tradice i modernity: Příklad aplikace náboženského práva šari'a v muslimském světě

Šari'a v jednotlivých státech

LEGENDA

- státy jsou členy Organizace islámské spolupráce, v jejich soudnictví nehraje šari'a žádnou roli.
- státy, kde je šari'a aplikována v rodinném právu (rozvod apod.).
- státy, kde je šari'a aplikována komplexně i v trestním právu.
- státy, kde je šari'a aplikována jen v některých regionech.

Vliv osvícenství na Blízkém východě

- Po většinu historie lidstva bylo **náboženství pevně spjato se státními strukturami**, což ilustruje například dominantní pozice papeže ve středověké Evropě či náboženská a světská moc muslimského chalífy (arabského i osmanského).
- Osvícenství, které je v širším měřítku iniciováno hlavně **francouzskou revolucí**, přichází se zpožděním přes Evropu i na Blízký východ
- **Francouzský vliv na Osmanskou říši** (kulturně, politicky, vojensky, právně..) je silný už z předosvíceneckých dob – např. **aliance sultána Sulejmána a Františka I. – 1536**. Po **francouzské revoluci** i limitovaný vliv fr. osvícenství (např. první osmanské konstituční období 1876-1878), včetně vlivu na moderní Turecko po r. 1923 (fr. sekularismus)

Antiklerikalismus

Jedním z výrazných projevů osvícenství je **antiklerikalismus** – snaha o odstranění vlivu náboženství z veřejného života – byl používán hlavně v kontextu omezení moci katolické církve

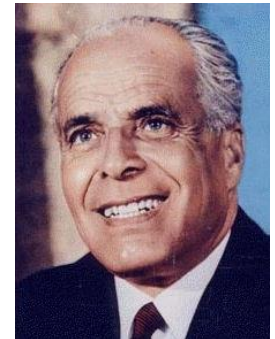
- Antiklerikalismus „**zdola**“ – např. v revoluční Francii byla zavedena perzekuce duchovenstva a byl vytvořen nový kalendář i nový deistický kult Nejvyšší bytosti a ateistický kult Rozumu (zakázán zanedlouho Napoleonem), nicméně silný sekularismus velmi ovlivnil moderní fr. Politiku
- Antiklerikalismus „**shora**“ – rakouské Josefínské reformy (osvícenský absolutismus 1765–1790), německý *Kulturkampf* – Bismarckovy politiky omezující moc katolické církve (1871-87), rakouské „*Los von Rom/Pryč od Říma*“)

- Antiklerikalismus má variantu i v islámském světě: snaha o oslabení/odstranění vlivu náboženství z veřejného života se začne promítat do mnoha oblastí, včetně oslabování role chalífy (až do roku 1924 je jím oficiálně osmanský sultán).
- V Evropě, a s jistým zpožděním i na Blízkém východě, mnozí předpokládají (často *nacionalisté a levicí inspirovaní ideologové*), že nástup moderní doby spojené s formováním moderních národů bude znamenat pro náboženství ztrátu pozic – to se potvrdilo pouze dočasně a jen v některých případech (o tom později).

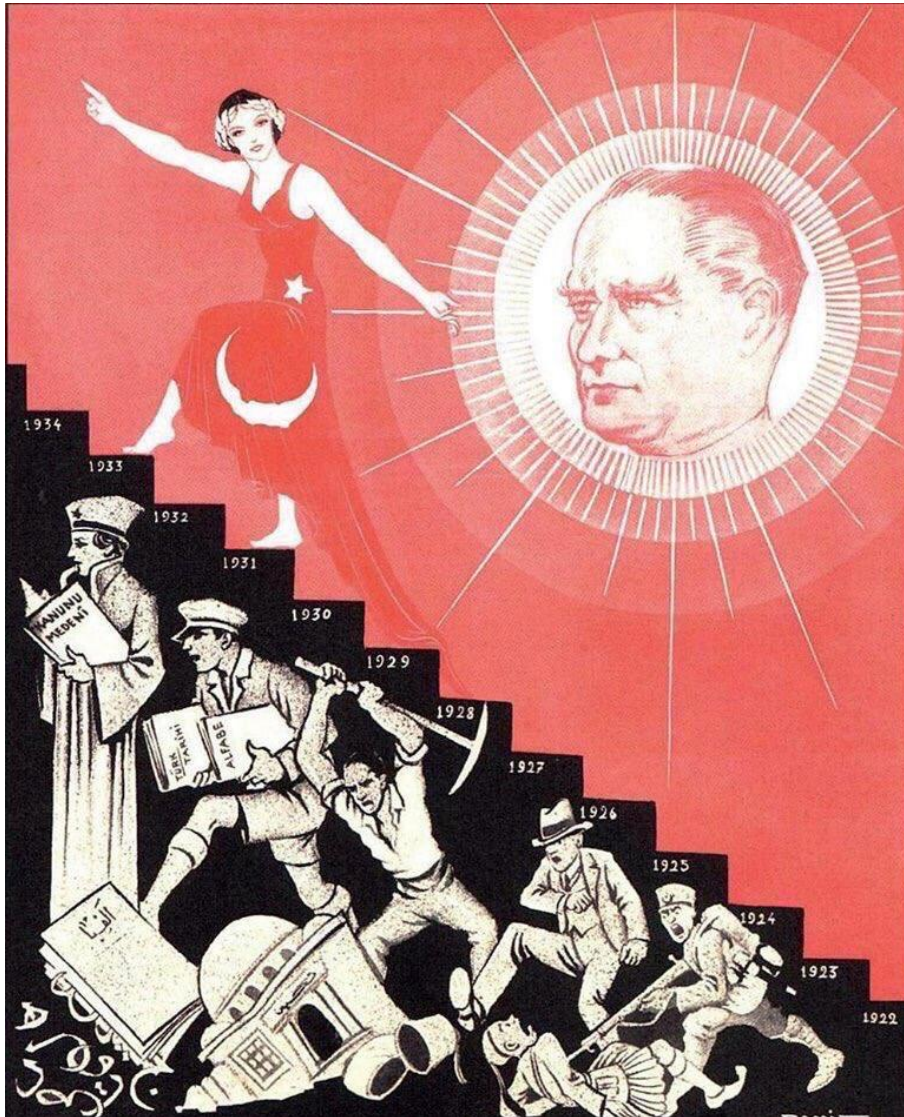
Autoritativní sekularizace a omezování role náboženství na Blízkém východě

- V zavádění principů anti-klerikalismu a sekularismu jsou v muslimském světě nejaktivnější *nacionalisté*, později zvláště ti, *kteří kombinují nacionalismus s levicovými ideologiemi*.
- Na rozdíl od častého antiklerikalismu „**zdola**“ ztělesňovaného např. v revoluční Francii, přicházel na Blízkém východě a v muslimském světě obvykle „**shora**“ – sekulární model vede často k netolerantním postojům k nábož. tradicím:

- Nejznámější příklad **atatürkovské Turecko** – tur. *laiklik* – přímá inspirace francouzskou *laïcité*. Oficiálně zakotven dodatkem ústavy v roce 1928, která z ústavy odstraní zmínku o islámu jako státním náboženství
- Výrazně sekulární model zavádí prezident **Búrguíba** po roce 1956 v nezávislém **Tunisku**.
- Jednu z nejextrémnějších podob sekularismu (striktní státní ateismus) lze nalézt v muslimské zemi: Albánii za **Envera Hodži** (1967–1991)

Kemalismus

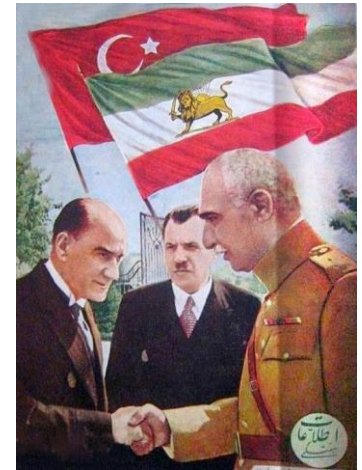
6. „šípũ kemalismu“:

1. nacionalismus,
2. laicismus/sekularismus
3. republikanismus,
4. etatismus/statismus,
5. revolucionismus/reformismus
6. populismus.

Prvky Atatürkova sekularismu

- Turecky *laiklik* – přímá inspirace francouzskou *laïcité*. Oficiálně zakotven dodatkem ústavy v roce 1928, která z ústavy odstraní zmínku o islámu jako státním náboženství
- Nejde jen o ekonomické oddělení státu a náboženství, ale také o oddělení náboženství od vzdělávacích, kulturních a právních záležitostí.
- Nezávislost státu a společnosti na dominanci náboženských institucí.
- Nejde o ateismus, ale spíše o racionalistický anti-klerikální sekularismus. Není namířen proti osvícenskému islámu, ale proti anti-modernistickým verzím islámu.
- Atatürk se stal velkým vzorem pro íránského a afghánského šáha
- **Erdoğan** částečně mění turecký sekularismus – jde však spíše o jeho osobní autoritativní tendence a využívání různých prvků islámu v kombinaci s kemalistickým nacionalismem

Výrazný sekularismus v Tunisku

- Bourgibovy sekularistické změny podávány takticky v rámci modernistických interpretací islámu
- Sekularizace školství, sekulární a unifikovaný právní systém s důrazem na sekularizované rodinné právo a osobní status
- Podřízení náboženských autorit státu, omezení role nábož. institucí (včetně nábož. univerzity Ez-Zitúna), omezení nošení hidžábů...
- perzekuce islamistů – En-Nahda (lokální frakce Muslimského bratrstva)

Bourguiba Toasts Modernism With Fruit Juice at Time of Fast

*Deplores Traditional Rite of
Ramadan—Says Tunisians
Tolerate Non-Observance*

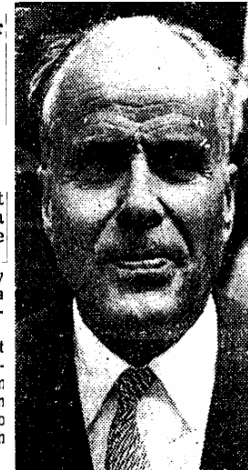
By THOMAS F. BRADY

Special to The New York Times.

TUNIS, March 5—President Habib Bourguiba of Tunisia sipped fruit juice in his office at noon today.

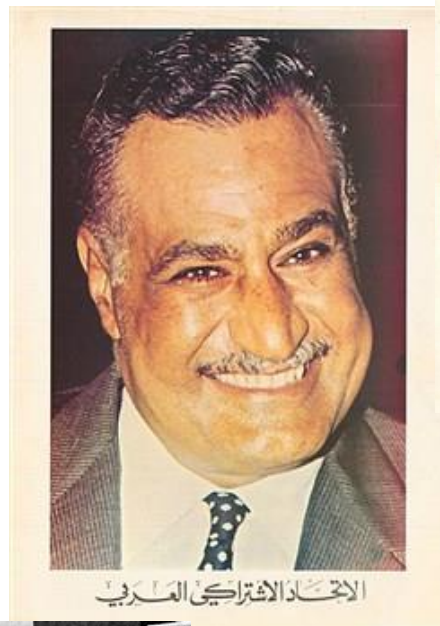
"I can be more useful to my country if I am not sitting in a corner yawning and hungry because of Ramadan," he said.

The gesture was significant because strict Islamic observance requires abstention from all food and drink and even from cigarettes from dawn to sundown during the holy month of Ramadan.

Sekulární ideologie na Blízkém východě

- Nejčastěji jde o mix arabského nacionalismu a socialismu, který má různé formy, např. **násirismus** v Egyptě, **baasismus** v Sýrii a Iráku.
- řada arabských nacionalistů pochází z křesťanských rodin/klanů či z menšin (např. aláwité)
- **izraelský sionismus** má v prvních dekádách státu má silný levicově-sekularistický náboj

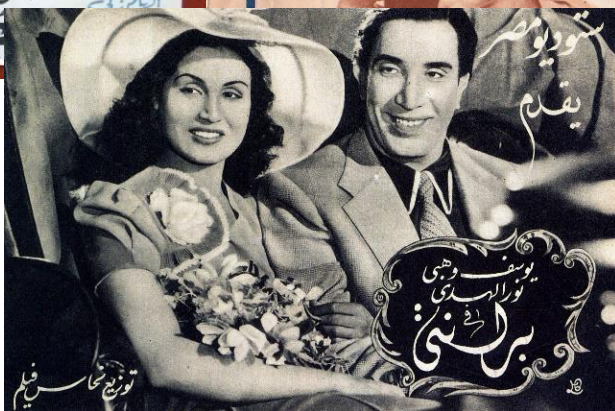

سنقاوم..

Ukázky: Sekularismus na Blízkém východě (50.-70. léta)

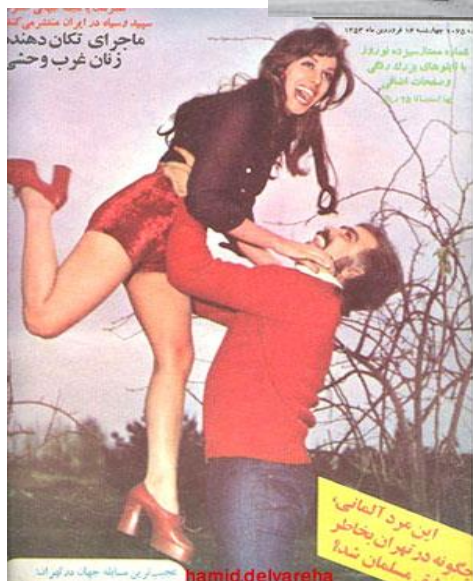
- velký vliv západního konzumismu – zvláště Egypt

Egypt, Palestina (50.-60. léta)

Íránská a afghánská městská společnost v 70. letech

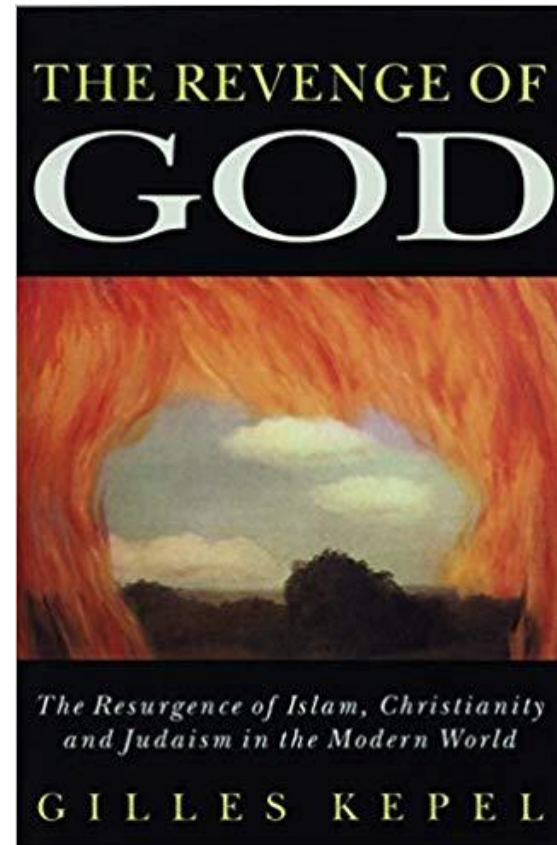
Návrat islámu do politiky na Blízkém východě

▪ NÁVRAT NÁBOŽENSTVÍ A ISLÁMSKÉHO FUNDAMENTALISMU JAKO ODPOVĚĎ NA KRIZI SEKULÁRNÍCH IDEOLOGÍÍ

- Dříve populární sekulární režimy nejsou schopny splnit své sliby – modernizace je velmi pomalá, narůstá korupce, chudoba, vazalství vůči východnímu či západnímu bloku, neúměrná sekularizace, neúspěchy ve válkách a politice
- Hlavně po porážce v Šestidenní válce v roce 1967 je mnoho Arabů/muslimů rozčarovaných z neúspěchů arabských zemí
- Mnozí muslimové obecně **začínají hledat staro-nové politické alternativy** – to otvírá šanci právě pro POLITICKÝ ISLÁM (ISLAMISMUS), který sekulární režimy trvale z opozice (ať už legální či ilegální) kritizuje
- Příchod religiózních podob intolerance (Íránská islámská republika, Afghánistán...)

Spojitosti mezi různými náboženskými fundamentalismy

- V poslední čtvrtině 20. století vzestup náboženského fundamentalismu ve všech velkých náboženstvích.
- Tuto tendenci popsal přehledně fr. orientalista **Gilles Kepel** v knize „Boží pomsta“ (1991)
- Řada citlivých témat, která se fundamentalisté snaží inkorporovat do politické debaty bez ohledu na náboženství – např. omezení práv na potrat, práv homosexuálů, rodinné hodnoty atd.

Co je to islamismus?

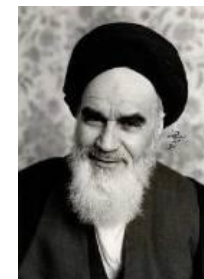
- Nadužívaný, velmi široký, nejasný a různě interpretovatelný termín, oblíbený v žurnalistice, včetně seriózních médií, novináři však pojem nezkoumají a nevysvětlují jeho obsah
- V obecném povědomí (i žurnalistice) většinou používán jako synonymum spíš negativního „pronikání islámu do politiky“ nebo přímo „islámského extremismu/terorismu“
- Ve skutečnosti jde o pojem daleko komplexnější a jeho definic existuje celá řada. Islámská koncepce státu má respektovat boží (Alláhovy) zákony, tedy Korán a právo šaría. Z toho důvodu pro většinu muslimských náboženských autorit nepřijatelná odluka církve od státu – politika a náboženství pro ně představují dvě naprosto neoddělitelné záležitosti (byly ale i výjimky – teologové Alí Abdel Rázik, Mahmúd Táhá a další)

Nová islamistická hnutí

- ISLAMISMUS není totéž co ISLÁM a stejně tak každý MUSLIM není ISLAMISTA.
- Islamismus také neexistuje „od počátků islámu“, ale objevuje se v masovější podobě až od 70. let XX. Století (přičemž kořeny má v egyptské organizaci Muslimské bratrstvo vzniklé v roce 1929)
- S pojmem „islamismus“ přišli v 70. letech francouzští odborníci, kteří chtěli vystihnout **nové politické tendence** v muslimském světě. Islamismus lze také chápat jako „politickou ideologii“ s islámskými prvky, nikoliv ale jako náboženství samotné.
- Islamismus má také různé podoby – zahrnuje velmi široké spektrum od politických stran a hnutí operujících s islámem podobně jako křesťanské demokracie, přes radikální hnutí odporu (Hamás, Hizballáh) až po čistě teroristické entity (Al-Káida, ISIS)

VZESTUP RADIKÁLNĚ ISLAMISTICKÝCH HNUTÍ

- Islámská revoluce v Íránu (1979)
- Islámský džihád (Egypt) – konec 70. let
- Hizballáh – 1985
- Hamás – 1987
- Tálibán – 1994
- Al-Káida – 1998 (resp. konec 80. let)
- ISIS – 2006

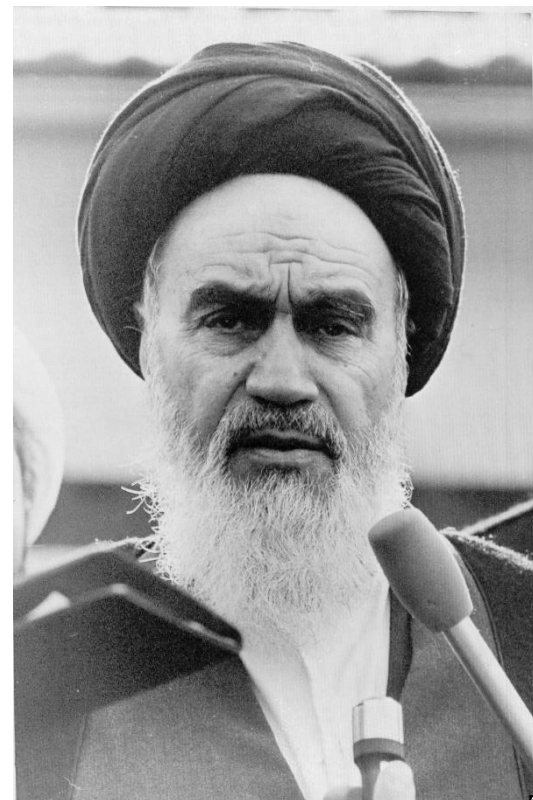

Chomejního projekt islámského státu

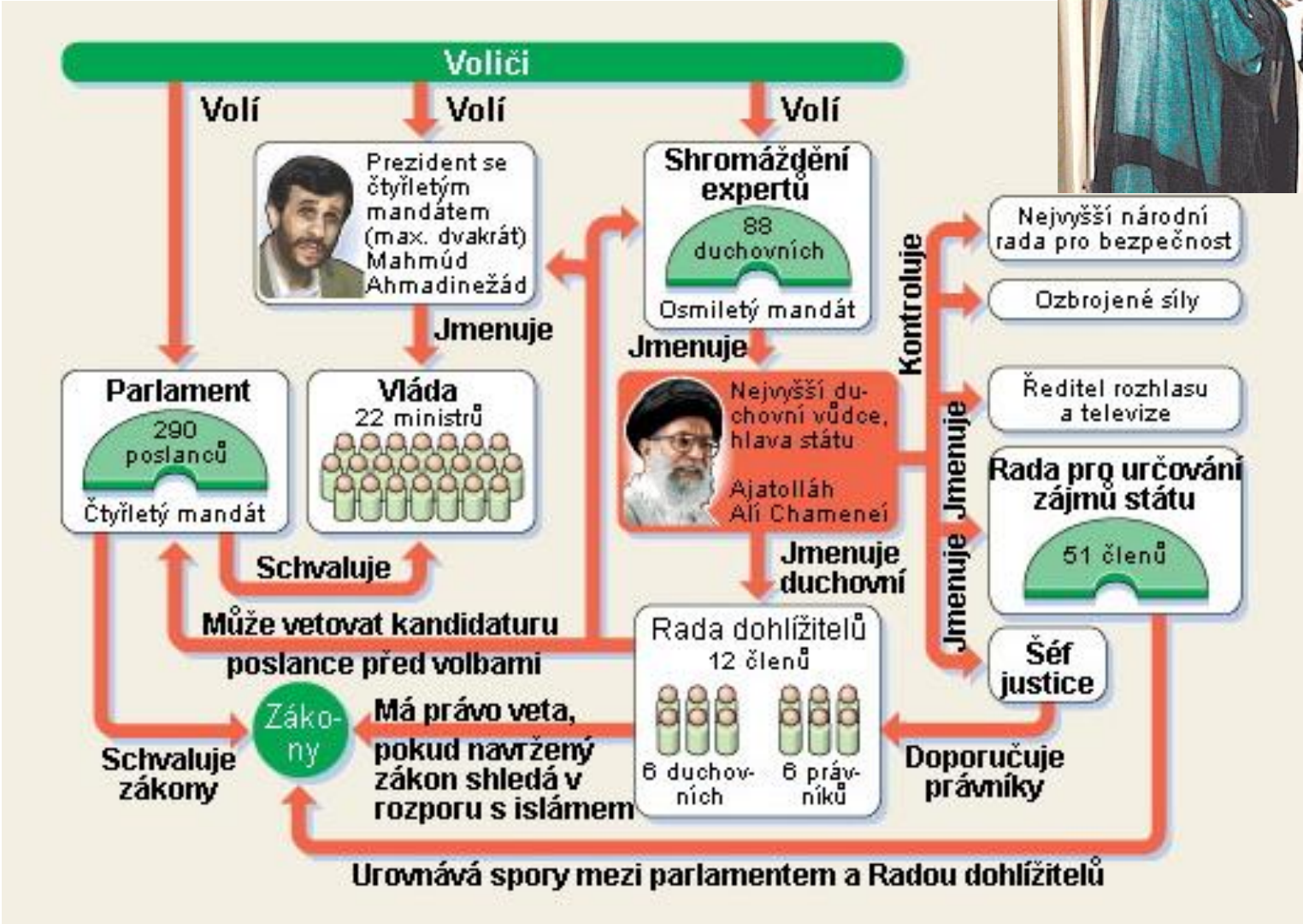
- Mezi islamisty není jednota v podobě ideálního islámského státu – klíčoví teoretici Maudúdí (Pákistán) a Chomejní (Írán) – hlavní šíitské i sunnitské koncepce mají řadu podobných rysů
- Chomejního koncept: „Moc duchovenstva“ (*Veláját e-Faáíh*) – šáhovská monarchie je nepřijatelná

„Islámský stát není despotický, ani absolutistický. Je konstituční. Samozřejmě nikoliv v západním smyslu. Je konstituční v tom smyslu, že vládci jsou ve své moci a správě vázáni řadou podmínek určených Koránem a sunnou...Islámská vláda je vládou Božího zákona.“

ajjatóláh Chomejní

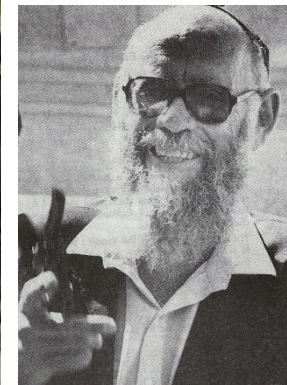

Íránský politický systém

• Zdroj: Aktuálně.cz

Problémy ve vztahu náboženství a politiky v Izraeli

V Izraeli je problematická hlavně praktická stránka vztahu mezi náboženstvím a státem

- V běžném životě hraje v Izraeli religiozita výraznější roli než v demokraciích, kde má náboženství legislativně silnější postavení (např. Británie, Skandinávie,..).
- Zásadní roli hraje v Izraeli takzvaný ***status quo*** v otázkách vztahu náboženství a státu. Až na výjimky není stále zakotven v zákonech.
- Přesto se v Izraeli dostalo mnoho důležitých záležitostí výhradně do rukou religiálních institucí (nejčastěji ortodoxních rabinátů).

Náboženské soudy a náboženské politické strany v Izraeli

STATUS QUO

hlavní body:

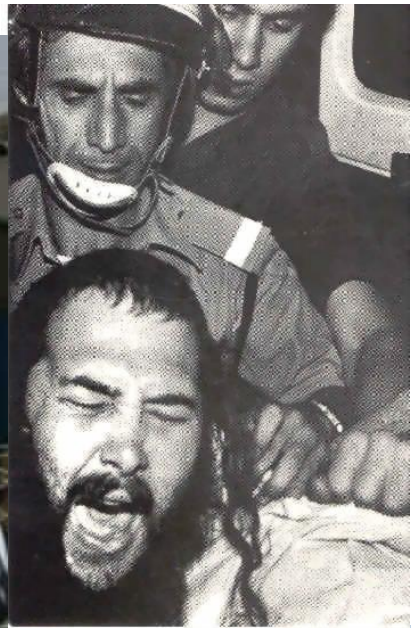
1. **Sobota (*šabat*)** bude vyhrazena pro celonárodní den odpočinku
2. Budou dodržována náboženská potravinová pravidla (***kašrut***) ve veřejných a vládních institucích
3. Jurisdikce ve věcech **osobního statusu** bude ponechána v rukou religiózních institucí
4. Existující **autonomní náboženské vzdělávací systémy** budou uznány státem.

Teokratické tendence v Izraeli a protesty proti nim

ישראל לא תהיה אירן
מדינת
טלמסר 03-7652277

Doporučená literatura:

- *Barša, P.: Západ a islamismus – střet civilizací, nebo dialog kultur?*, CDK, Brno 2001
- *Beránek, O.; Ostřanský, B. (ed.): Islámský stát*, Academia, Praha 2016
- *Čejka, M.: Korán, meč a volební urna - Zdroje a podoby islamismu*, Academia 2020
- *Čejka, M.: Judaismus a politika v Izraeli*, Barrister & Principal, Brno 2009
- *Černý, K.: Svět politického islámu*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2012
- *Fiala, P.; Hanuš. J.; Vybíral. J. (eds.): Autorita v abrahamských náboženstvích – náboženské a politické aspekty autority v judaismu, křesťanství a islámu*, CDK, Brno 2005
- *Juergensmeyer, M.: Teror v mysli Boží – globální vzestup náboženského násilí*, CDK, Brno 2007
- *Kepel, G.: Válka v srdci islámu*, Karolinum, Praha 2006
- *Kepel, G.: Boží pomsta – křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*, Atlantis, Brno 1996
- *Kropáček, L.: Islámský fundamentalismus*, Vyšehrad, Praha 1996
- *Mendel, M.: S puškou a Koránem – Pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu*, Orientální ústav AV ČR, Praha 2008
- *Pavlincová, H.; Horyna, B. (eds.): Slovník judaismus, křesťanství, islám*, nakl. Olomouc, Olomouc 2003

Děkuji za pozornost!

Pro další informace sledujte:

<http://blizky-vychod.blogspot.com>

Publikace:

- *Judaismus a politika v Izraeli* (2002, 2009)
- *Izrael a Palestina* (2005)
- *Encyklopedie blízkovýchodního terorismu* (2007)
- *Rabíni naší doby* (2010, spoluaut.)
- *Dějiny moderního Izraele* (2011)
- *Lidé svatých zemí* (2012)
- *Rabbis of our Time* (2015, Routledge)
- *Korán, meč a volební urna* (2020)

